

Masaryk a naše dnešní krize [1968]

Jméno T. G. Masaryka je znovu spojováno nejen s minulostí, ale také s přítomností, a dokonce budoucností naší společnosti a našeho státu. Děje se tak v době, kdy tato společnost i její stát procházejí hlubokou krizí, jejíž pronikavost spíš tušíme než známe a o níž zejména nevíme, zda už vyvrcholila či zda se bude nadále vyostřovat. Není divu, že za těchto okolností je onen „návrát“ k Masarykovi zase jenom výrazem krize, v níž jsme; obnovujeme porůznu jeho pomníky, v papírnickách a trafikách se soubor jeho fotografií dostává na význačné místo (hned vedle souborů aktů), všechny naše noviny uveřejňují ohrazení odborníků proti sovětskému článku o Masarykovi (článku, který čerpá z našich publikací z padesátých let), ministerstvo informací prosí veřejnost o informace, kde jsou knihy z Masarykovy knihovny (které v poměrném pořádku přečkaly nacistickou okupaci), připravuje se souborné vydání Masarykových spisů v Odeonu, a proto nesmí jinde vyjít žádný jednotlivý Masarykův text (ačkoli několik nakladatelství chtělo takové texty předložit veřejnosti ještě koncem tohoto roku) atd. atd. Otázka opravdového navázání na myšlenkový, duchovní odkaz Masarykův nebyla však dosud ani postavena; proto není divu, že dosud nikoho nenapadlo uvažovat o *podmínkách* takového navázání. Tyto podmínky nicméně existují.

Upřímný pokus o navázání na Masaryka nemůže především přejít nevsímavě přes otázku, jaký je skutečný smysl toho, že jeho dílo bylo na počátku padesátých let bez dalšího diferencování, vcelku a definitivně zamítnuto a na řadu let de facto odepsáno z národních dějin. Okolnost, že k tomuto výraznému zvratu v komunistickém hodnocení postavy předního českého myslitele a politika došlo paralelně či v důsledku zvratu ve vnitřní struktuře a politické orientaci komunistické strany, musí být náležitě zvážena. Rozchod s myšlenkovým i politickým odkazem Masarykovým byl nezbytnou součástí pokusu o zlomení kulturní a státní kontinuity samostatného Československa, založeného před třiceti lety na demokratických principech. Tato kontinuita byla poprvé přerušena mnichovským diktátem a po skončení války nemohla být ve svém celku restituována právě v důsledku katastrofálního selhání západoevropských demokracií, s jejichž osudy byla československá politika již v Masarykově konceptu a potom v státní praxi spojena. Francie s Anglií se v Mnichově vzdaly nejen svého spolenectví s Československem, ale vůbec vlivu na středoevropské záležitosti, ponechávající volnou ruku fašistickým mocnostem. To nemohlo nemít důsledky pro československou zahraniční politiku, která se po r. 1945 zcela pochopitelně orientovala na prvořadé spolenectví se Sovětským svazem, a to tím spíše, že tato orientace měla svou předhistorii už od r. 1922 a zejména od r. 1935 a že byla podporována obrovskou většinou národa. Lze proto říci, že pozitivní vztahy k SSSR vyrůstaly u nás přes odpor pravicových sil organicky a že nebyly po r. 1945 začleněny do nové československé politiky jako vynucený, cizorodý prvek; staly se naopak integrální součástí obnovené duchovní a politické kontinuity našich zemí a utrpěly pak zvratem komunistické politiky spolu s ní. V únoru 1948 byla tato kontinuita přerušena po druhé; dnes stojíme před úkolem ji po druhé obnovit.

Autor dosud nejpronikavějšího rozboru Masarykova díla i osobnosti, J. L. Hromádka, formuloval v r. 1949 úkol tak, že je třeba „dědictví Masarykovo s jeho trvalými hodnotami převést do nové společnosti; jeho postava nemůže být prý vymazána z našeho národního života, jeho dílo prý zůstává jedním z podstatných pilířů i nové, socialistické společnosti. Věci se však vyvinuly jinak; Masarykovo dílo se nestalo pilířem společnosti, která si říká

socialistická, dědictví Masarykovo nebylo do nové společnosti převáděno a naopak byl podniknut pokus vymazat je z národního života. Jestliže se Masaryk znovu stává předmětem rozhovorů a tématem článků a studií, je to bezprostřední důsledek selhání pounorového komunistického programu a hluboké vnitřní krize komunistické strany, krize, která je dosud na postupu. Dnes už naprosto nejde o to, přenést trvalé hodnoty Masarykova odkazu do „nové společnosti“, protože tato „nová společnost“ sama je v krizi a tím i předmětem pochybností a kritik. Nicméně dokud neporozumíme podstatě naší dnešní národní a státní krize, nepomohou a nemohou pomoci žádné „návraty“ k Masarykovi; kdo nechápe přítomnost, v níž žije, neví, co si počít s minulostí. Myšlenkový, duchovní a mravní život přítomnosti se ovšem neobejde bez navazování na minulost, ale toto navazování není pokračováním, protahováním minulosti do přítomnosti, nýbrž svobodným vybíráním toho, co z minulosti můžeme potřebovat, a odmítáním toho, co potřebovat nemůžeme. Svoboda takové volby nespočívá v libovůli a nahodilosti, ale ve zdůvodněnosti. Nemají-li být „návraty“ k Masarykovi jen projevem bezradnosti, a tedy výrazem krize, mají-li být cestou k jejímu překonání, musejí být zdůvodněny důkladnou analýzou současné situace a let, která k současné situaci vedla. V analýze naší dnešní krize nám Masaryk může být ovšem velikou pomocí, nikoli však tím, že jej přeneseme do současnosti, že jej učiníme opět součástí přítomné situace, nýbrž naopak jako opora naší distance od toho, do čeho jsme upadli a v čem jsme sevřeni, jako nápomoc k větší a pronikavější kritičnosti a ostřejšímu vidění vlastního postavení. Kritičnost však je buď všestranná, anebo není kritičností; o tom nás přesvědčuje posledních dvacet let. Zdrojem a základnou kritičnosti nemůže být proto žádná daná pozice, etablovaná nauka, filosofický nebo vědecký systém – tedy ani Masarykův; i navazování na Masaryka musí být kritické, a tedy orientované, cílevědomé, zdůvodněné.

Kdo se jen trochu hlouběji zamyslí nad povahou a rozsahem naší dnešní národní a státní krize, nemůže především přehlédnout, že onen již zmíněný zvrat v komunistické politice, jehož vnějším výrazem byly události kolem února 1948, nebyl jedinou ani hlavní její příčinou. Především proto, že to, co se odehrálo v té době v Československu, bylo součástí velmocenské politiky Sovětského svazu, jehož vedení nehodlalo koncedovat nejen demokratickou strukturu našeho státu, ale ani relativně samostatnou politiku naší komunistické strany.

Model násilného ovládnutí celé společnosti byl vypracován v třicátých letech v Sovětském svazu a po válce byl postupně vnucen všem zemím, které se dostaly do sféry sovětského vlivu, tedy i Československu. Významnou součástí tohoto modelu byla spolupráce zfanatizovaných nadšenců s chladnokrevnými cyniky. Skutečná revoluční přestavba společnosti byla zahájena a také skončena velkým znárodněním; všechno další bylo především prostředkem likvidace demokratických struktur a právního řádu. Uvádím to proto, aby vynikla okolnost, že nejde o selhání jen československé komunistické politiky, ale o selhání komunistického programu jako takového. Je neuspokojivé, slyšíme-li stále ony eufemistické výrazy jako „kult osobnosti“, „dogmatismus“, „deformace socialistických principů“ apod. Právě tak málo uspokojují jsou slova o „mechanickém přejímání a rozšíření představ, zvyklostí a politických koncepcí, které odporovaly našim podmínkám a tradicím“, za což prý nesou tehdejší vedoucí orgány a instituce strany a státu plnou odpovědnost (*Akční program KSČ*). Vůbec totiž nejde o porušování tradic a zvyklostí, ale o systematický útok na důstojnost a integritu člověka, na základní lidská práva a nezcizitelné občanské svobody. Nehledíc už k tomu, že tzv. plná odpovědnost tehdejších vedoucích orgánů a institucí je pouhou frází: nikoli orgány a instituce,

nýbrž lidé mají odpovědnost – a to lidé ještě dnes žijící.

Jestliže se dnes komunistická strana přihlašuje k demokratickému programu, který před dvaceti lety vyvrátila a likvidovala pod záminkou budování socialismu, mohlo by to znamenat pronikavou změnu politické orientace, kdyby ji provázela důsledný rozbor minulé a dnešní kritické situace, která si změny v cílech i prostředcích prostě vynucovala. Zatím se však zdá, že k takovému otevřenému a dovnitř i navenek upřímnému rozboru není v komunistické straně sil ani prostředků; v té věci je však krize komunistické strany jen součástí krize celospolečenské. A tu se dostáváme k druhé příčině, která nás dovedla až k dnešní krizi. Žádná strana, sebevíc zaštitěná zvenčí, by nemohla ovládnout na tolik let celou naši zemi a celý stát, kdyby neměla na jedné straně mohutnou podporu jedné části veřejnosti a kdyby na druhé straně proti sobě neměla jen velmi slabou až neexistující opozici. Nedělám si iluzi o počtu přesvědčených komunistů, kteří by byli schopni ještě po roce 1955 upřímně (z ideových důvodů) podporovat oficiální stranickou politiku, tím méně o počtu stejně smýšlejících nestraníků. Jestliže však odpor nebyl větší a účinnější, svědčí to o zcela mimořádné slabosti a neodolnosti našeho politického života, a to nejenom po únoru 1948, nýbrž také a především před ním. Není pochyb o tom, že již v té době se markantně projevoval nedostatek promyšlených politických koncepcí a programů; fakticky nestál proti komunistickému programu žádný program jiný, který by mohl být skutečnou alternativou. Oslabenost, která se projevila v minulých dvaceti letech tak tragickou neschopností rezistence, musela však mít příčinu hlubší.

Domnívám se, že jednou takovou a možná i hlavní příčinou morální i politické oslabenosti celé naší společnosti byl odsun Němců. Důsledkem zásad transferu i způsobu, jak byl realizován, bylo nejen otupeno svědomí národa, ale byly tak vytvořeny i podmínky zformování významného, fakticky ilegálního seskupení, bez něhož byl směr dalšího vývoje nemožný a nemyslitelný, které se krylo pláštěm socialismu a komunismu a které proniklo všemi důležitými orgány a institucemi státními i stranickými, aby nezávisle na zákonu a proti němu nejrůznější lidi (nestraníky i straníky) donucovalo, terorizovalo, zatýkalo, věznilo, mučilo, vraždilo nebo alespoň duševně ničilo. Okolnost, že aktivita tohoto seskupení nebyla československou zvláštností, ale že byla podněcována a v lecčems přímo řízena zvenčí, je sice významná, nikoli však rozhodující. Vnitřní slabost národa, který se zprvu nedovedl vzepřít myšlence transferu, byla důsledkem přímé viny na realizaci této myšlenky a nepřímé viny na způsobu této realizace. Hlasy volajících na poušti o českém gestapismu byly umlčeny, aby byla jejich pravdivost potvrzena nejotřesnějším způsobem po dalších dvaceti letech; český gestapismus nezmizel s posledními odsunutými Němci, ale našel si nové objekty v kriminálech a pracovních táborech, které byly pro novou „socialistickou“ společnost politickou a dokonce ekonomickou nezbytností (přesně podle stalinského vzoru).

Není úkolem tohoto článku podrobně a vyčerpávajícím způsobem probrat všechny aspekty „naší nynější krize“; bylo by k tomu zapotřebí celé knihy. Nicméně snad uvedené dva aspekty – zajisté nikoli okrajové – stačí k tomu, abychom mohli svou otázku formulovat mnohem výraznějším a vyostřenějším způsobem. Vždyť je zřejmé, že už naprosto nejde o to, je-li z Masaryka ještě něco živé, aktuální, najde-li se v naší moderní, nové společnosti místo pro jeho dědictví; otázka zní, zda se vůbec můžeme považovat za Masarykovy dědice, zda máme morální oprávnění se přihlásit k jeho odkazu. Vzpomeňme, že transfer nám nebyl vnucen, že to je původní česká myšlenka, kterou za války předložil spojencům československý prezident v

exilu dr. Edvard Beneš a která našla mimořádné porozumění a podporu J. V. Stalina. To jsou domácí zdroje oné viny a onoho morálního oslabení, jež nebylo později schopno účinně rezistovat nelidskostí a morálnímu rozvratu, vedoucímu k dnešku. Jestliže Masaryk na samém sklonku minulého století protestoval proti frázi o tom, že „jsme národ Husův“, a konstatoval, že národem Husovým doopravdy a ve skutečnosti nejsme, je tím spíše na místě konstatovat dnes, že doopravdy a ve skutečnosti nejsme ani národem Masarykovým. Dnes právě tak jako tenkrát netřeba líčit události v Kostnici, neboť dodnes kostnická hranice není ještě rozmetána.

Kostnickou hranici živí a obživuje lhostejnost k posledním pravdám životním, lhostejnost k posledním cílům člověka. Tíží nás indiferentismus. Náš obrodný program zeslabuje liberalismus... (...) Liberalismus je veliká smlouva doby, udržet společnost jakž takž na porouchaných základech revolučních, tu i tam na její budově něco opravit, někdy snad dotknout se i toho onoho základního pilíře, ale pouze dotknout; jen žádnou důkladnou revizi a reformu – toť heslo všeho liberalismu. (Jan Hus)

Jak dnes chápeme Rádlovo zdůrazňování, že marxismus je dítětem liberalismu!

Neštěstí naší doby je v tom, že liberálové soustavně ubíjeli víru v poslání člověka na tomto světě; brali nám smysl našeho života a učinili z nás pouhé přírodní objekty. Odtud pochází anarchie dnešního života a odtud revoluční prostředky, přemoci tuto anarchii násilím. (...) Proti liberalismu povstali marxisté (komunisté a sociální demokraté), fašisté a hitlerovci, tři hnutí, která přes velké nepřátelství, jež jest mezi nimi, patří k sobě jako příbuzná v mnohém ohledu... Ale všechna tato tři veliká hnutí utkvívají na povrchu a liberalismu nepřekonávají. (O německé revoluci, 1933)

Co provádí Rusko ve velkém, totiž utlačování svobodné kritiky a znásilňování duchovní práce dogmatickým prohlašování marxismu za jedinou filosofii světa, k tomu mají konec konců marxisté sklony všude. (O ženském hnutí, 1933)

Návrat k Masarykovi není proto jinak možný, než když se pokusíme znovu uchopit podstatu Marxova učení, vývoj marxismu a komunismu a smysl leninismu. I když Masaryk marxismus jako filosofický a sociologický základ socialistického programu odmítá, rozlišuje důsledně mezi tímto základem a mezi spravedlivými požadavky dělnictva. Pokouší se ukázat, jakými prostředky slibuje marxismus tyto požadavky splnit, a podniká za tím cílem rozsáhlý rozbor celého dělnického a socialistického hnutí. Není pochyby, že Masarykovo hodnocení ještě dnes v mnoha ohledech ukazuje pozoruhodnou předvídavost a schopnost postihnout nejrůznější neduhy marxismu, přestože v řadě jiných bodů potřebuje být podrobeno i radikální revizi (zejména např. pokud jde o filosofické pochopení samotného Marxe). Masaryk považuje marxismus za filosofii cizí dělnickému hnutí, především našemu, a je přesvědčen, že dělnictvu a socialistickému hnutí vůbec tuto filosofii „vnucuje společenská nespravedlnost a naše netečnost“. V každém případě však považuje Masaryk za nezbytné brát vážně právě filosofické základy marxismu; v tom je dnes jeho odkaz snad nejaktuálnější. Kdo čte pozorně jeho texty, je opětovně varován před povrchním posuzováním i dnešní situace.

Pokládaje státní organizaci společnosti za tak přirozenou, jako všechny organizace jiné,

nedovedu v ní, in concreto ve vládách a správcích politických, vidět přirozené a zapřísáhlé nepřátele společnosti. Vidím chyby a vady politického zřízení, jako je vidím v zřízeních ostatních, a proto chci ve službě pokroku stát proti těm chybám a vadám všem a na celé čáře; jednostranná opozice velmi snadno se zvrhá v revoluci, a já chci sloužit sociální reformaci. Reformace vyžaduje a předpokládá však netoliko opozici politickou nebo náboženskou a tak dále, nýbrž opozici filosofickou, to jest kritiku na celé čáře a koncentrickou a ovšem kritiku plynoucí z celkového přesvědčení filosofického a z úsilí, zaměnit staré novým. Z tohoto stanoviska nepokládám za hlavní věc polemizovat pouze proti jednotlivým projevům té nebo oné politické myšlenky; je-li vůbec myšlenkou, a nikoli více méně mechanickým napodobením, je myšlenkou z celé soustavy politických názorů, a ty politické názory zase jsou částí celkového nazírání na život. Přihlížím proto k tomuto poslednímu zřídлу nynějších mínění politických, vědeckých a všech mínění vůbec. Dnes, kdo myslí, donikat musí k principiím – úryvkovitého konání a myšlení máme dost, více než snášíme, vždyť právě v něm je zřídlo nynější krize světové, jejímž speciálním projevem je také naše nynější krize národní a politická. (Česká otázka, 1895)

Masaryk poukazuje na to, že spolu s podstatnou strukturální přestavbou (reformou) společnosti musí jít nejvážnější úsilí o hlubokou životní zakotvenost duchovní a mravní; obojí pak se neobejde bez pronikavé práce myšlenkové, která se nebojí žádných kritických otázek ani kritických odpovědí. Dnes už opět sílí hlasy, že socialismus a socialistická orientace naší společnosti nemůže být a nebude předmětem diskuze. Nikdo se však dosud nepokusil říci, co socialismem rozumí; jakmile by to totiž někdo přesně a výrazně formuloval, diskuze by začala. Jen cynik nebo hlupák se může tvářit, že v nesnázích či dokonce v krizi se ocitla „jenom“ naše společnost, ale socialismus že je neotřesitelným základem našeho dnešního i příštího života a politického vývoje. Socialismus je nepochybně také všechno to, čím jsme v minulých letech prošli a čím dnes procházíme; musíme trvat na jednotě teorie a praxe socialismu. Otázka dnes zní, ať už to kdokoli chce či nechce připustit, zda mohu odpovědně přijmout daný společenský řád, co z něho mohu a mám přijmout a co přijmout nesmím. O to běží, nikoli o slovo, o název. Nedělejme ze socialismu fetiš; socialismus nejen u nás, ale světově je v krizi. Existuje však hlubší zdroj této krize, než jsou tzv. deformace, ať už politické, ekonomické, kulturní či jaké jiné; v těchto vnějších projevech dochází výrazu skrytější, ale o to podstatnější manko socialismu, jímž je duchovní vykořeněnost nebo alespoň nezakotvenost, kterou zdědil po svých ideových předchůdcích a kterou sdílí s moderní dobou. Tragédií socialismu je okolnost, že je dítětem své doby do té míry, že v ní zůstává uzavřen, že z ní nedovede vykročit, že ji nepřekonává. Přes všechna opačná tvrzení a prohlašování zůstává socialismus až dosud produktem duchovního rozkladu moderní společnosti, proti níž protestuje, ale kterou nedovede opustit. V tom sdílí socialismus v podstatě osud náboženského protestu (ve smyslu Marxovy charakteristiky náboženství), často ústícího v násilnost, ale neschopného uvést v život vskutku novou syntézu sociální přestavby a smysluplného života jedince.

To otvírá pohled na další rovinu současné krize, která sahá hlouběji než nejdrastičtější „deformace“ politického a sociálního systému, založeného na marxismu, jímž jsme prošli a v němž žijeme. Vedle marxistů a komunistů existuje dnes už jenom jedna velká skupina lidí v naší společnosti, která je schopna si otázku po životní integritě a sjednocenosti praktického úsilí sociálního s individuální odpovědností citlivého svědomí vůbec postavit a vidět ji nejen v

její abstraktní podobě. Touto velkou skupinou jsou křesťané. A tu je nutno konstatovat, že křesťané (a nejen u nás) jsou ve stejné a v jistém smyslu snad i větší krizi než komunisté a marxisté. Hloubka této jejich krize je u nás asi o to větší, oč víc se může skrývat za utrpením a nejrůznějšími těžkostmi, jimiž komunistický režim zatížil v minulosti život křesťanů. Jejich neschopnost rozpoznat v základech protináboženského teroru minulých let a vůbec celé ateistické výpravy moderního socialismu důsledky vlastních vin a prohřešků, neochota k pronikavé revizi celého dosavadního přístupu k modernímu světu na základě takového sebezpytování, sklon k pouhému vnějšímu přizpůsobení a povrchním adaptacím a nepřipravenost skutečně vykročit kupředu po nové cestě, otvírající se všem na této planetě, to vše představuje čerstvý doklad toho, nač poukazoval koncem století Masaryk. Má-li dnes křesťanství ještě nějaké místo a nějaké poslání ve světě a konkrétněji v naší společnosti, pak v tom, že na sebe vezme tíhu a břemeno, pod nimiž společnost klesá, a že se přihlásí k neduhům společnosti, v níž žije, jako ke svým vlastním neduhům, ano ke *svým* vinám a hříchům. „Každý žebrák, nemocný člověk, alkoholik, nevěstka, zločinec znamenají *hřích církve*, která jest za lidi zodpovědná před Bohem; proti tomuto svému hříchu musí církve bojovat, své svědomí musí očišťovat, a to soustavnou prací za odstranění neštěstí ze světa“ (E. Rádl: *Náboženství a politika*). Vážná otázka, která stojí před našimi (stejně jako před sovětskými a dalšími) komunisty, zda budou jen deklarovat odpovědnost dřívějšího vedení za nynější krizi, anebo zda vezmou vážně a do důsledků také svou osobní odpovědnost, stojí ještě vážněji před křesťany. Nejde o fráze; jakou soustavnou prací hodlají naši křesťané odstraňovat ze světa neštěstí, do něhož naše země upadla? Vezmou-li své poslání přece jednou vážně, nemyslím, že by jim v tom kdokoli mohl zabránit. Vezmou-li na druhé straně vážně své poslání komunisté, budou svou politickou aktivitu muset zakotvit mnohem hlouběji než dosud, právě tak jako křesťané budou muset dovést své přesvědčení a svou víru až do politických a společenských důsledků. Dosud však tonou obě strany v hluboké krizi a přes všechna slova nic nenasměruje tomu, že by se kterékoli z nich podařil být jediný skutečný krok kupředu.

Vzít vážně Masaryka a pokusit se navázat na jeho dílo znamená také nutně vidět jej v docela určitých dějinných souvislostech. Masaryk nevyrostá na české půdě ve vzduchoprázdnu a také nezůstává prostě trčet v minulosti; Masaryk má své předchůdce a své následovníky. Jeho filosoficko-politickým programem je překonání protireformace a navázání na nejlepší tradice reformační. V tom vědomě chápe obrodný program jako pokračování reformačních tradic a sám na něj navazuje právě ve smyslu této interpretace. K p odstatě protireformace patřilo podle Masaryka hrubé a nespravedlivé násilí, jemuž však předcházela mravní úpadek a zpronevěra na díle reformačním; hromadná protireformace je jenom trestem za tuto vinu. „Nejvíce zpronevěřili jsme se reformaci, že jsme následovali násilnického příkladu svých odpůrců; že se naši předkové bránili, je správné, ale dopouštěli se o své újmě násilí proti odpůrcům svým, také chtěli reformaci provést násilím.“ Odpor proti násilí, nejen protirevolučnímu, ale také revolučnímu, sdílí s Masarykem celá pozoruhodná tradice českého politického myšlení, vyznačená v průběhu jednoho století zejména jmény Havlíček, Masaryk, Rádl a sdružující celou řadu postav dalších, menších nebo méně vyhraněných. V jistém smyslu jsme v posledních dvaceti letech prošli novou protireformací, kterou byl tentokrát i zvnějšku (a nejenom zvnitřku, jak tomu bylo dříve) postižen i český katolicismus. Havlíčkův program revoluce hlav a srdcí, převzatý Masarykem a domyšlený Rádlem, mohl však navázat dokonce na Chelického kritiku husitské revoluce. V této tradici je

násilí v každé podobě považováno za chybu, dokonce – jak říká Rádl – i za filosofickou chybu, protože „pravda, násilím ukládaná životu, jest lež“ (*Romantická věda*). Každé násilí může i dnes naši společenskou krizi jen prohloubit; navázat na Masaryka znamená se přihlásit také k Havlíčkovi a spolu s ním odmítnout každý násilnický radikalismus, ať jakkoli zdůvodňovaný:

My alespoň vždycky jsme se přiznávali k tomu mínění, že se všecken pokrok na cestě pouze rozumové a bez násilí děje; ať každá strana své návrhy přednese a co nejlepšího z toho národ pro sebe vybrati chce, ať si vyvolí. Proti důvodům ať bojují zase důvody, ne ale zbraň, násilí, zákazy a pronásledování.

Pochopme: to není otázka letory ani sklonů, to není ani pouhý politický program, nýbrž filosoficky zdůvodněné životní rozhodnutí, založené na důvěře v přesvědčivou moc pravdy. K podstatě protireformačního katolického a nedávno komunistického násilného obracení na jinou „víru“ náleží právě nevíra v její vnitřní přesvědčivost a váhu. K násilí se obracejí ostatně vždy jen lidé nepevní a slaboši, využívající příležitosti; jak bychom však mohli očekávat, že by slaboši mohli vést národ?

Nejnovější pověrou a přímo mýtem našich politických úvah a rozhovorů je demokratizace a demokracie. Je hodně lidí, kteří jako hlavní program nejbližší budoucnosti chápou zakrytí a vyspravení trhlin v našem socialismu demokratickými záplatami. Na druhé straně je zase hodně lidí, kteří vidí v demokratizaci (a tím spíš v demokracii) nebezpečí a přímo záhubu socialismu. Tak se demokracie stává zároveň nadějí i strašidlem. Ve skutečnosti však ani nejlepší demokracie nemůže vyřešit krizi, již procházíme; naopak se sama stává jejím projevem. Demokracie jako pouhá politická forma, jako soubor institucí a zásad (parlament a poslanci, všeobecné a tajné hlasovací právo, vláda většiny apod.) má své přednosti i nedostatky; nikdy se však sama o sobě nemůže stát zárukou spravedlnosti nebo vítězství pravdy.

Institucí je zapotřebí, ale hlavní věcí jest, že demokracie jest vládou rozumu, pravdy, spravedlnosti, mravnosti, čestnosti, kdežto volby a parlament jsou jen prostředky k takové vládě; nerozumný parlament není demokratický a nečestnost není správnou lidovládou, ani kdyby byla kryta největší většinou. Lid opravdu demokratický jest pod zákonem pravdy; posledním slovem demokracie není „lid“ ani „většina“, nýbrž jsou jen praktickou pomůckou dát průchod pravdě. (E. Rádl, 1933)

Taková pomůcka může snadno selhat; demokracie může dobře fungovat jenom tam, kde se uznává platnost norem, které nejsou výsledkem hlasování, nýbrž jeho předpokladem. O pravdě se nehlasuje; hlasuje-li se přece, může se dobře stát, že pravda prohraje, rozhodují-li o ní násilníci, cynici nebo nevzdělanci, kteří sami pravdu nerespektují. Krize naší společnosti není primárně v nedostatku demokratičnosti; to je pouze jeden z důsledků krize. Její počátek je v mravní ochablosti, neuvědomělosti, nedostatku kritické soudnosti, bázlivosti, nepevnosti a nedůslednosti jednotlivců. Zdravá demokracie se musí opírat o odpovědné rozhodování politicky vzdělaných občanů; „parlamentarismus bez politického vzdělání poslanců a tedy voličů je maskovaným absolutismem“ (*Česká otázka*).

Cesta ven z naší dnešní krize je možná pouze na základě důkladné hospodářské, politické, kulturní a zejména mravní bilance a na základě promyšleného konkrétního hospodářského,

politického, kulturního a mravního programu. Není myslitelný program bez bilance (v tom je slabost *Akčního programu KSČ*), není však ani možná bilance bez programu. Žádný program nezačíná ovšem ab ovo, ale každý program nutně vychází z programů jiných, k nimž se přihlašuje a které také ustavičně reviduje. Cesta z krize není možná bez navázání na minulost, z níž si program vybírá ty prvky, na něž chce a může navazovat. Nejde však o to, minulost – ani část minulosti – zachovat, nýbrž přetvořit, překonat a překročit. Prvním předpokladem je poznat pravdu o sobě; minulost netrvá jen svou vahou, ale také a především naším přičiněním a naší slabostí. Rozsah naší krize a našeho národního úpadku nebyl dosud změřen; nedovedeme si učinit dosud ani přibližnou představu, v jaké jsme situaci. Mnohé rysy společenské krize, které nacházíme a jež najdeme u nás, provázejí i ostatní země tzv. socialistického bloku, Sovětský svaz nevyjímaje. V mnohém prochází podobnou krizí celá Evropa a evropskou tradicí poznamenaná část světa. Na tyto obrovské dimenze musíme pamatovat; bylo by směšné, kdybychom chtěli něco ze svých neduhů zastírat. Máme odpovědnost nejen za sebe, ale také za své bližší i vzdálenější sousedy na této planetě, na Východě právě tak jako na Západě. Co se odhalí a ukáže v pravé podobě u nás, nezůstane skryto jinde. Neuchylujme se k malým ani velkým lžím, pohledme pravdě do očí. Není příjemná, je často zahanbující, někdy děsivá. A přece jenom pravda nás může vysvobodit a vyvést z katastrofy. Máme vsutku ještě šanci, ano, svět má v nás šanci: že se dobereme příčin své vlastní krize a pomůžeme tak ukázat na příčiny krize světové. V tom nám Masaryk může hodně pomoci. Nečekejme však úlevy, nehledejme kompromisy. Po vině přichází trest; přišla doba soudu.

***

Souhrn

Jméno T. G. Masaryka je dnes rehabilitováno a jeho odkaz je znovu začleňován do kulturního dědictví národa. Nemají-li být návraty k Masarykovi jen projevem celkové bezradnosti, musí být zdůvodněny důkladnou analýzou současné situace a oněch let, která k ní bezprostředně vedla. Masaryk je velkým kritikem společnosti z konce století a filosofem odhalujícím její krizi; kdo nechápe podstatu dnešní národní krize, neporozumí ani Masarykovi a nenajde u něho nic, nač by mohl navázat. Kdo však vezme Masaryka vážně, nevyhne se úkolu důkladně přezkoumat hloubku nynější krize.

Článek na sebe nebere úkol nějaké vyčerpávající analýzy; ukazuje však na některé aspekty selhání komunistické politiky po zvratu v roce 1948, na některé příčiny celkové morální oslabenosti celé společnosti, která se projevila neschopností účinné rezistence jak politické, tak kulturní, a na hlubokou krizi křesťanských skupin a církví, které nesou za onu morální a politickou nepevnost velkou část viny. Dnes je třeba znovu přezkoumat principy Marxova učení a stanovit, v čem – jak před čtyřiceti lety ukazoval Masarykův žák Emanuel Rádl – nepřekonávají liberalismus; na druhé straně je nutno stejně přísně odhalit kořeny neschopnosti křesťanů, kteří dnes představují druhou největší sílu ve společnosti, uplatnit zásady evangelia jak ve svém osobním, tak zejména ve veřejném životě. Dnešní krize může být překonána jen tehdy, podaří-li se podstatnou strukturální přestavbu společnosti spojit s nejdůležitějším úsilím o duchovní a mravní zakotvení života. A protože krize není pouze naší národní zvláštností, mohli bychom tak pomoci uprostřed světové krize i jiným národům.